การใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์*

The Figurative Language in Prince Thammathibet's Literary works

นิตยา แก้วคัลณา

Nittaya Kaewkallana

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ผลการศึกษาพบว่า การใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์มีการใช้ภาพพจน์ 7 แบบ คือ อุปมา (simile) อุปลักษณ์ (metaphor) อติพจน์ (hyperbole) บุคลาธิษฐาน (personification) สัทพจน์ (onomatopoeia) ปฏิปุจฉา (rhetorical question) และการกล่าวอ้างอิงหรือเท้าความ (allusion) และศึกษาเปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์กับวรรณคดีร้อยกรองในสมัยอยุธยาตอนต้น พบว่ามีทั้งเหมือนและมีพัฒนาการแตกต่างไปจากการใช้ภาพพจน์ในสมัยอยุธยาตอนต้น

Abstract

The purposes of this research study were to examine the use of figurative language in Prince Thammathibet's literary works and to compare the use of figurative expressions in his works and those in poetical works in the early Ayutthaya period. The results of this study indicated seven types of the figurative language found in his works which are semile, metaphor, hyperbole, personification, rhetorical question, onomatopoeia and allusion.They also showed that Prince Thammattibet's literary works have similar features as well as different development from the poetical works in the early Ayutthaya peroid.

บทนำ

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงเป็นกวีเอกของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย พระนิพนธ์ของพระองค์มีหลายเรื่อง แต่ที่นับว่าไพเราะอย่างยอดเยี่ยม มีค่าสูงสุดในวงวรรณคดีไทย และสร้างชื่อเสียงให้กับพระองค์มากที่สุดคือบทเห่เรือ ซึ่งได้ใช้เป็นแบบฉบับของบทเห่เรือขบวนเสด็จพยุหยาตราทางชลมารคอยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้ นับว่าเป็นบทกวีอันอมตะ งานพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์จึงได้รับการยกย่องให้เป็นเพชรในวงวรรณกรรมไทยโดยเฉพาะกาพย์เห่เรือ และกาพย์ห่อโคลง ธนิต อยู่โพธิ์ (2512 : 20) ได้กล่าวไว้ว่า "บทพระราชนิพนธ์กาพย์

---

* สรุปความจากรายงานวิจัยเรื่อง *การใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์* โครงการวิจัยเสริมหลักสูตร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542

เห่เรือและกาพย์ห่อโคลงทุกเรื่อง ย่อมมีมธุรสซาบซึ้งหวานจับใจเกินกว่าที่กวีคนใดจะร้อยกรองขึ้นได้เทียมเท่าเสมือนหนึ่งว่าอักษรทุกตัวนั้นทรงเขียนไว้ด้วยเส้นลายลิขิตที่ฉาบชุบให้ชุ่มแช่ด้วยน้ำผึ้งอันแสนหวาน"

พระนิพนธ์ที่สำคัญและมีคุณค่ายิ่งของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์อีกประเภทหนึ่งคือ วรรณคดีพุทธศาสนา ได้แก่ นันโทปนันทสูตรคำหลวง และพระมาลัยคำหลวง ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ.2279 และ 2280 ตามลำดับ พระองค์ทรงเลือกแบบแห่งการประพันธ์มาร้อยกรองได้เหมาะแก่เรื่อง งดงามทั้งการใช้ถ้อยคำ และรสวรรณคดี ลีลาโวหาร นับเป็นวรรณคดีอันทรงคุณค่าอย่างล้ำเลิศ

พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ นอกจากจะงดงามด้วยการใช้ถ้อยคำ การเลือกสรรคำยังขึ้นอยู่กับการตกแต่งหรือประดับประดาถ้อยคำให้ไพเราะด้วยเสียง และให้ซาบซึ้งใจด้วยความหมายโดยวิธีการใช้ภาพพจน์ (figure of speech)* ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ และเปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ซึ่งจัดอยู่ในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนปลายกับวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้น** เพื่อให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างในการใช้ภาพพจน์ว่าระยะเวลาห่างกันมีผลทำให้การใช้ภาพพจน์ของกวีต่างกันหรือไม่ อย่างไร

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูล และรวบรวมข้อมูลที่เป็นภาพพจน์จากพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ดังนี้ คือ บทเห่เรือ (เห่ชมเรือ เห่ชมปลา เห่ชมนก เห่ชมไม้) บทเห่เรื่องกากี บทเห่สังวาสและเห่ครวญ กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง นันโทปนันทสูตรคำหลวง พระมาลัยคำหลวง เพลงยาว
2. ศึกษาและวิเคราะห์ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์
3. เปรียบเทียบลักษณะการใช้ภาพพจน์ ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์กับวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้น โดยผู้วิจัยจะเปรียบเทียบเฉพาะกลุ่มของภาพพจน์ที่วรรณคดีทั้งสองสมัยกล่าวถึง

---

* กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติคำว่า "ภาพพจน์" แทนการใช้คำว่า figure of speech และได้ทรงอธิบายไว้ว่า หมายถึง การสร้างมโนภาพให้กำเนิดโดยอาศัยถ้อยคำหรือโวหารของผู้ประพันธ์เป็นการสร้างภาพในจิตของผู้อ่าน

** วรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้นมี 5 เรื่อง คือ ลิลิตโองการแช่งน้ำ มหาชาติคำหลวง ลิลิตยวนพ่าย ลิลิตพระลอ และกาพย์มหาชาติ ในการแบ่งยุคสมัยเป็นไปตามที่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้ดำเนินการตรวจสอบหนังสือตามยุคสมัย และได้จัดพิมพ์หนังสือ "วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น" พ.ศ.2529

ผลการศึกษา

การศึกษาลักษณะการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ พบว่าภาพพจน์ที่พระองค์นิยมใช้มี 7 ประเภทคือ อุปมา (simile) อุปลักษณ์ (metaphor) อติพจน์ (hyperbole) บุคลาธิษฐาน (personification) ปฏิปุจฉา (rhetorical question) สัทพจน์ (onomatopoeia) การกล่าวอ้างอิงหรือเท้าความ (allusion)

ในการศึกษาการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ พบว่า กวีทรงใช้อุปมา* และอุปลักษณ์** ในการเปรียบเทียบสิ่งต่างๆ ดังนี้

การกล่าวชมความงามของบุคคล กวีชมความงามของนางว่างามเหมือนภาพวาด นางอัปสร ดอกบัว แก้ว ทอง ดังตัวอย่าง

เปรียบความงามของนางว่างามเหมือนภาพวาด

งามทรงวงดังวาด	งามมารยาทนาดกรกราย	
งามพริ้มยิ้มแย้มพราย	งามคำหวานลานใจถวิล	(บทเห่ครวญ น.203)

เปรียบความงามของนางว่างามเหมือนนางอัปสร

เอวอ่อนชช้อนองค์	**โฉมอนงค์ทรงสาวสวรรค์**	
หาไหนไม่เทียมทัน	ขวัญเนตรพี่นี้น่ารัก	(บทเห่ครวญ น.201)

เปรียบนางที่รักกับดอกบัว

เวรามาทันแล้ว	จึ่งจำแคล้ว**แก้วโกมล**	
ให้แค้นแสนสุดทน	ทุกข์ถึงเจ้าเศร้าเสียดาย	(บทเห่ครวญ น.203)

เปรียบนางกับแก้วหรือดวงแก้ว

ประสงค์จำนงรัก	จึงลอบลักเข้ามาหา	
หวังเชิญ**แก้วกานดา**	ไปสู่ฟ้าพิมานจันทร์	(บทเห่เรื่องกากี น.197)

---

* อุปมา (simile) หมายถึง โวหารเปรียบเทียบระหว่างของสองสิ่งที่โดยธรรมชาติแล้วแตกต่างกัน แต่ว่ามีลักษณะหรือคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมือนกันหรือคล้ายกันนำมาเปรียบเทียบโดยยกคุณสมบัติหรือลักษณะดังกล่าวนั้นเป็นตัวเทียบ ด้วยการใช้คำเชื่อมที่แปลความหมายได้ว่า เหมือนหรือคล้ายหรือเท่า เพื่อเน้นให้เห็นจริงจังว่าเหมือนอย่างไร ตรงไหน ในลักษณะใด

** อุปลักษณ์ (metaphor) หมายถึง การเปรียบเทียบของสองสิ่งที่โดยธรรมชาติแล้วแตกต่างกัน แต่นำมาเปรียบเหมือนกับว่าเป็นสิ่งเดียวกันโดยใช้คำว่า *เป็น* หรือ *คือ* เป็นตัวเชื่อม หรืออาจไม่มีคำเชื่อมก็ได้

เปรียบความงามของนางกับทอง

ได้น้องทองนพมาศ	มาสังวาสพาดชมเชย	
ร่วมเรือนเพื่อนพิงเขนย	เคยวิงวอนอ่อนหวานคำ	(บทเห่ครวญ น.202)

การกล่าวชมความงามของส่วนต่างๆ ของร่างกาย กวีเปรียบผมดำเหมือนนิล เปรียบคิ้วกับคันธนู เปรียบจมูกกับขอ เปรียบแก้มกับมะปราง เปรียบผิวงามเหมือนทองและดอกการะเกด เปรียบฟันเหมือนนิล เปรียบหูเหมือนกลีบบัว เปรียบใบหน้ากับพระจันทร์ เปรียบคอเหมือนคอหงส์ เปรียบถันเหมือนดอกบัว เปรียบแขนเหมือนงวงช้าง เปรียบนิ้วเหมือนเทียนฟั่น เปรียบลำขาเหมือนต้นกล้วย และเปรียบขนตาเหมือนงาช้าง ดังตัวอย่าง

ชมเผ้าเจ้าดำขลับ	แสงยับยับกลิ่นหอมรวย
ประบ่าอ่าสละสลวย	คือมณีสีแสงนิลฯ
ไรน้อยรอยระเรียบ	เปนระเบียบเทียบตามแนว
ริมเกล้าเพราสองแถว	ปีกผมมวยรวยไรนางฯ
พิศงามตามนะลาต	สายสุดสวาทผาดผายขึง
ราบผ่องดวงพอพึง	ฤาดีกลุ้มคลุ้มดวงแดฯ
ชมขนงก่งเกาทัณฑ์	ดำเปนมันกันเฉิดปลาย
เป็นระเบียบเรียบรอยราย	ชายชำเลืองเยื้องยวลงามฯ
ชมน้องสองไนยนา	แลมาชายละลายอารมณ์
เพราพริ้มยิ้มตาคม	เปนมันเคลือบเหลือบแลงามฯ
นาสาอ่าแลเลิศ	งามประเสริฐเกิดด้วยบุญ
เหมือนของามลมุน	ลม่อมเจ้าเพราเพริศจริงฯ
โอฐงามยามยิ้มแย้ม	คางแสล้มแก้มเปรียบปราง
ทองแท่งแกล้งขัดกลาง	ทางผิวเนื้อเยื่อใยนวลฯ
พิศฟันรันเรียงเรียบ	เปนระเบียบเปรียบแสงนิล
พาทีพี่ได้ยิน	ลิ้นบกระด้างช่างเจรจาฯ
พิศกรรณอันนฤมล	กลีบอุบลยลเปรียบปลาย
หูไวใจแม่นหมาย	คอยสั่งใดได้ยินเร็วฯ
พิศพักตร์ลักขณาน้อง	เปนนวลผ่องก่องกอมหมาย
แจ่มจันทร์วันเพ็ญฉาย	นวลงามนักพักตร์อรเหมือนฯ
พิศพรรณกัณฐาน้อง	ริ้วตกปล้องนวลผจง
กล่อมเทียบเปรียบคอหงส์	ไม่ยาวยื่นชื่นชมงามฯ
ชมบ่าอ่างามผาย	อกหมายราบปราบกดานทอง
นมเคร่งเต่งทั้งสอง	คือบงกชสดดอกขาวฯ
กรน้องทั้งสองข้าง	เปรียบงวงช้างพระอินทรา

เปลากลมสมกายา ยามเมื่อเจ้าเท้าแขนงามฯ
นิ้วนางพี่พิศเพี้ยน เล็บย้อมเทียนแสงเฉิดฉัน
นิ้วแดงแสงมีพรรณ กลมคือปั้นฟั่นเทียนกลึงฯ
เอวอรอ่อนรทวย สอาดสวยรวยรูปจริง
น้องอ่ากว่าฝูงหญิง งามแต่เจ้าเล่าฦาโฉมฯ
นาภีพื่นอนแนบ บางระแทบแอบอิงองค์
ตระโพกรัดบขัดทรง รวาดรวายชายพอใจฯ
ชมเพลาเจ้าเรียวรวย คือต้นกล้วยสวยสดเปลา
เข่าแข้งงามกว่าเพลา หรือพรหมกลึงจึงนางงาม
บาทางค์นางทั้งคู่ ดูก็งามตามกายา
นิ้วน้อยสร้อยสมสา รูปของเจ้าเพราครบครัน
(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.246-250)

เห็นช้างที่งอนงา คนึงขนตาเจ้างอนงาม
ครวญใคร่ใจว้ำหวาม เจ้าสาวสวัสดิ์สารพัดงอนฯ
(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.283)

การเกดเพศผิวเนื้อ ดูเหลืองเรื่อเยื่อใยนวล
หอมกล้าการเกดปอง เปรียบกลิ่นเจ้าเศร้าอับอายฯ
(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.271)

สตรีงามในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์มีผมดำเงางามเหมือนนิล ไรผมเป็นระเบียบ หน้าผากกว้าง คิ้วก่งเหมือนคันธนู ตาคม จมูกโด่งเหมือนขอ ริมฝีปากงามยามแย้มยิ้ม ฟันดำดังนิล หูอ่อนบางเหมือนกลีบบัว ใบหน้านวล คอเป็นปล้องไม่ยาวยื่น บ่างามสง่า อกราบเปล่งปลั่ง แขนกลมกลึงและอ่อนเหมือนงวงช้าง นิ้วเรียวยาวเหมือนลำเทียน เอวอ่อน ตะโพกรัดไม่กว้าง ลำขากลมกลึงเหมือนต้นกล้วย เท้างามสมส่วน

กวีชมความงามของกลุ่มตัวละคร ไว้ดังนี้

เปรียบพระศรีอาริย์อยู่ท่ามกลางบริวารว่างดงามเหมือนพระจันทร์อยู่ท่ามกลางหมู่ดวงดาว

พระเสด็จกลางบริวารดั่งจันทรธารทรงกลดโฉมเฉกเงื่อนงามฉัน อมรสรรดั่งดารารอบบรมประเสริฐรพีพรรณเลิศประสัฏฐ์

(พระมาลัยคำหลวง น.162)

การชมความงามของกระบวนเรือ กวีกล่าวชมเรือรูปสัตว์โดยเปรียบเทียบกับพาหนะของเทพเจ้า ดังตัวอย่าง

เปรียบการเคลื่อนไหวของเรือหงส์กับการเคลื่อนไหวของหงส์พาหนะของพระพรหม

สุวรรณหงส์ทรงภู่ห้อย งามชดช้อยลอยหลังสินธุ์
เพียงหงส์ทรงพรหมินทร์ ลินลาศเลื่อนเตือนตาชม (บทเห่เรือ น.191)

เปรียบเรือม้ากับม้าพาหนะของพระพาย

เรือม้าหน้ามุ่งน้ำ	แล่นเฉื่อยฉ่ำลำระหง	
เพียงม้าอาชาทรง	องค์พระพายผายผันผยอง	(บทเห่เรือ น.192)

การชมความงามของธรรมชาติ กวีกล่าวชมปลา ชมนก ชมไม้ โดยนำไปเปรียบเทียบกับความงามและอิริยาบถต่างๆ ของนางที่รัก ดังตัวอย่าง

เปรียบตาปลาเสือกับตาของนาง

ปลาเสือเหลือที่ตา	เลื่อมแหลมกว่าปลาทั้งปวง	
เหมือนตาสุดาดวง	ดูแหลมล้ำขำเพราคม	(เห่ชมปลา น.193)

เปรียบเสียงนกดุเหว่าว่าไพเราะเหมือนเสียงนางร้องสั่งชาย

ดุเหว่าเจ่าจับร้อง	สนั่นก้องซ้องเสียงหวาน	
ไพเราะเพราะกังวาน	ปานเสียงน้องร้องสั่งชาย	(เห่ชมนก น.196)

เปรียบดอกนางแย้มกับลักษณะที่นางยิ้มหรือแย้มริมฝีปาก

ชมดวงพวงนางแย้ม	บานแสล้มแย้มเกสร	
คิดความยามบังอร	แย้มโอฐยิ้มพริ้มพรายงาม	(เห่ชมไม้ น.194)

เปรียบดอกอัญชันกับอัญชันที่นางใช้ทาคิ้ว

อัญชันคิดอัญชัน	ทาคิ้วมันกันเฉิดปลาย	
ชำเลืองเยื้องตาชาย	ชายชมนักมักแลตามฯ	(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.271)

การกล่าวถึงอารมณ์ กวีกล่าวถึงอารมณ์ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นนามธรรม ด้วยการนำสิ่งที่เป็นนามธรรมมาแสดงออกทางรูปธรรม เพื่อให้เข้าใจความรู้สึกนั้นๆ ได้ดียิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

เปรียบความรักเท่ากับดวงใจ และดวงตา

พุ่มพวงดวงดอกฟ้า	ในใต้หล้าหาไหนเทียม	
โฉมงามทรามเสงี่ยม	**เรียมรักเจ้าเท่าดวงใจ**	(เห่สังวาส น.200)

ปีมะเมียเสียเมียรัก	**พี่รักน้องจักษุเทียม**	
กรรมใดไล่ทันเรียม	หรือปีมาพานางเหิร	(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.267)

เปรียบความทุกข์เหมือนกับเพลิงสุมอยู่กลางใจ เหมือนหนามเสียบอยู่กลางทรวง

เพลาห้าหึ่งทุ่ม คือเพลิงรุมสุมกลางใจ
ร้อนเรียมเทียมร้อนไฟ อีกหนามรุมกลุ้มเสียบทรวง (กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.255)

การกล่าวถึงกิริยาอาการ กวีนำท่าทางการเดินของสัตว์ในวรรณคดี พืชและการประกอบการงานของบุคคล มาแสดงภาพกิริยาท่าทาง ดังตัวอย่าง

เปรียบพระพุทธองค์เสด็จพระราชดำเนินว่าเหมือนกับไกรสรราชสีห์ออกจากถ้ำทอง

พระญาเศลสุพรรณ เสด็จจากพระคันธกุฎี สมเด็จพระนรสีหมุนิวร ปานดรุณไกรสรสีหราช บมิได้ไหวหวาดด้วยสำเนียง เสียงพิทธยุตอันตก บมีสดุ้งตรนกอาการ แก่พาลมฤคคราชทั้งหลาย เยื้องกรายสีหชำนันจากสุพรรณคูหา (นันโทปนันทสูตรคำหลวง น.117)

เปรียบการประนมมือไหว้เหมือนกับดอกบัว

แล้วเธอก็เสด็จนมัสการ กระทำสโมธานทัศนัข ประถมหัตถลักษณ์ประชุม ดุจดั่งกุสุมสัตตรัตน์

(พระมาลัยคำหลวง น.173)

เปรียบพระโมคคัลลานะจับพระยานันโทปนันทนาคราชหนีบไว้เหมือนนายช่างบีบน้ำมันงา

ในกาลนั้น อันว่ากายแห่งโภคินทรราชา พระมหาโมคคัลลาหนีบเข้าไว้ และกายอันใหญ่มหิมา กน้อยเข้านักหนามานทำเนียบ เปรียบกระเช้าอันเขาทำด้วยหวาย แห่งนายช่างเตลา บีบน้ำมันงากยวิกย แลกายิกแห่งโภเคนทรราชา มีเสทารินรี่ไหลสรก ปรี่มิขาด หยาดเสทางคเปนธาร กมีในกาลนั้นแล

(นันโทปนันทสูตรคำหลวง น.126)

การกล่าวถึงบทบาทและสถานภาพของตัวละคร ในการกล่าวถึงบุคคลสำคัญที่มีบทบาทหรือสถานภาพอันโดดเด่น รวมถึงบุคคลที่มีบทบาทหรือสถานภาพด้อยกว่าสิ่งที่นำมาเปรียบก็จะแสดงให้เห็นนัยยะของบุคคลนั้นๆ ดังตัวอย่าง

เปรียบพระพุทธองค์เหาะไปพร้อมหมู่สาวกว่า พระพุทธองค์เปรียบเสมือนมหานาวาทองมีสาวกเหาะตามเป็นบริวารจำนวนห้าร้อยงดงามเหมือนสำเภาแก้วสำเภาทองติดตามไป

ในขณกาลนั้น อันว่าสมเด็จบรมนายก ดิลกโลกยจุธา ประดูจมหานาวาสุพรรณมีนิกรอรหัตถทังหลาย แลถวายนมัสการหอะตามกงามปานสำเภาแก้ว อันน้อยทั้งห้าร้อยเปนบริวาร กงามนักในอาการสำเภาทอง อันไพบูลยด้วยของวิเศศ (นันโทปนันทสูตรคำหลวง น.121)

เปรียบหญิงที่มีฐานะสูงกับหงส์ และชายที่ต่ำต้อยกับกา

ตระกูลหงษย่อมประจงแต่โบกขเรศ ตามเพศพิไสยที่เคยแสวง
มีรู้กาผ่าพงษ์มาลงแปลง เข้าปลอมแหล่งแฝงเล่นไม่เหนรอย (เพลงยาว น.292)

เปรียบผู้ต่ำศักดิ์กับนกยูงที่หมายปองผู้สูงศักดิ์คือพระอาทิตย์

แต่ปางไกลแสนอาไลยทุกเวลา ครั้นคิดมาไม่เหนหน้าแล้วอาวรณ์
แสนรักจะร่วมเรือนเหมือนบุหรง ที่พิศวงภาณุมาศประภัสษร
เมื่อเลี้ยวลับศีขรินลงรอนรอน สุดอาวรณ์ที่นกยูงจะมุ่งปอง (เพลงยาว 296-297)

เปรียบผู้สูงศักดิ์กับพระจันทร์และผู้ต่ำศักดิ์กับกระต่ายดง

พระจันทร์อยู่สำราญวิมานทอง ฤาจะปองใจหมายกระต่ายดง
สงสารอกกระต่ายป่าปักษาชาติ จะวายชีวาตม์ดับชีวิตด้วยพิศวง
โอ้สุดคิดสุดฤทธิ์เหนสุดรัก เพราะต่ำภักตรไม่มีศักดิ์เสมอเสมือน (เพลงยาว น.297)

การกล่าวถึงเสียง กวีนำเอาเสียงสัตว์ สัตว์ในวรรณคดี เครื่องดนตรี เทพเจ้า ของทิพย์และปรากฏการณ์ธรรมชาติมาสร้างภาพพจน์ ดังตัวอย่าง

เปรียบพระสุรเสียงของพระพุทธองค์ว่าไพเราะเหมือนเสียงกลอง เสียงกินนร เสียงนกกรวิก นกกระเรียน เสียงไกรสร เสียงมหาสมุทรก้องและเสียงฟ้าร้อง

พุทธองคกเปล่งซึ่งพระสรอันสระเหนอะ อันไพรอะล้นพ้นได้ด้วยผลสุจริตธรรม์อันพระองคเถพอสำเร็จมา ประดูจสำเนียงฆ้องกลองบวรแลเสียงกินรบวรา แลเสียงกรวิกสกุณาวรางค แลคชุดดมางคโกรญสะรา อันทรรปาภิมต อันกุมพศกำนุงไพร แลปานไกรสรวรสำเนียง แลเสียงสมุทรนฤรรนาท และเมฆในเวหาศบันฦาเสียง (นันโทปนันทสูตรคำหลวง น.125)

เปรียบพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมว่ามีพระสุรเสียงไพเราะราวกับเสียงของท้าวมหาพรหม

พระธรรมเทสนาแห่งสมเด็จ พระสรรเพชญ์พุทธเจ้า อันเปนที่เคารพยบูชาไตรโลกาภิวันท อันมีพระสรเสียง พุทธสำเนียงบวรา ปานพ๎รหมาทังหลาย

(นันโทปนันทสูตรคำหลวง น.110)

เปรียบพระสุรเสียงของพระพุทธองค์ที่แสดงธรรมได้ไพเราะว่า เหมือนน้ำทิพย์ตกลงในช่องโสตรเวไนยสัตว์

ตรัสพระธรรมาภิไสมย อันไพรอะสนอะยิ่งนัก เปรียบด้วยอัคคชลชลา อัมฤตยาทิพโพยธก ธาราตกลงโรจ ในช่องโสตรประสาท แห่งเวไนยชาดทังหลาย

(นันโทปนันทสูตรคำหลวง น.110)

การกล่าวถึงสี กวีนำเอาดวงดาว แร่ธาตุ และธรรมชาติมาใช้สร้างภาพพจน์ ดังตัวอย่าง

เปรียบสีแดงกับดวงอาทิตย์

บริวารแสนโกฏิ พรรณรายโชติรังรอง แถวเถือกถ่องทั่วสกล แสงขาวปนเพชรพราย **สีแดงฉายดังดวงสูรย์**

(พระมาลัยคำหลวง น.162)

เปรียบสีขาวกับเงิน

เห็นหาดกรวดกล้ากลาด **ทรายขาวดาษพรายพรรณ ดั่งแสงหิรัญหลั่งหล่อ**

(พระมาลัยคำหลวง น.161)

เปรียบสีขาวกับเพชรรัตน์

ทั้งเครื่องธารเครื่องทรง ทั้งแสงองค์อาภรณัง **ล้วนขาวดั่งเพชรรัตน์** เรืองบรัศรังสี

(พระมาลัยคำหลวง น.163)

เปรียบสีเหลืองกับแสงแดด และทอง

เถโร อาห พระเถรชี้ถามเล่า ดูกรเจ้าดึงษ์สวรรค์ เทพสบสรรพ์เบื้องขวา แห่งพระมหาบุรุษราช สีเหลืองดาษดุจทอง. **เหลืองดั่งแดดพรายพราย** (พระมาลัยคำหลวง น.163)

เปรียบสีเขียวกับมรกต

เถโร อาห พระมาลัยชั้นปุจฉาปิ่นอมรฤทธิไกร สาวสวรรค์ไสวเบื้องหลังเรียบสพรั่งพรายพร้อม หฤหรรษ์ห้อมแห่แหน **เขียวขำแม้นมรกต** คันธรสมาลย์รัตน์ (พระมาลัยคำหลวง น.164)

ในการศึกษาการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ พบว่ากวีทรงใช้อติพจน์* ในการพรรณนาสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะความงามของนางว่างามกว่าหญิงใดในโลก อารมณ์ความรู้สึก เช่น ความรักที่มีต่อนางว่ารักเท่าฟ้าเท่าแผ่นดิน ความทุกข์ที่มีดั่งอกจะแตก มีไฟสุมอก ดังตัวอย่าง

เปรียบนางที่รักว่างามกว่าผู้หญิงใดๆ ในโลก

เอวอรอ่อนพี่หย้อม	แอบอิง
สมสอดสวยรวยจริง	จึ่งเหล้า
น้องอ่ากว่าฝูงหญิง	**ในโลก**
รูปร่างงามแต่เจ้า	**เลื่องหล้าฤาโฉมฯ**

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.249)

เปรียบชายในแผ่นดินนี้ไม่เหมือนพี่ (กวี) ที่ตรอมใจ จากนางเพียงวันเดียวพี่ทุกข์ใจเหมือนจากกันเป็นปี

แต่เช้าเท่าถึงเย็น	**กล้ำกลืนเขญเปนอาจิณ**
ชายใดในแผ่นดิน	**ไม่เหมือนพี่ที่ตรอมใจฯ**

---

* อติพจน์ (hyperbole) หมายถึงการกล่าวเกินจริง เกิดจากความคิดของกวีที่ต้องการย้ำความหมายให้ฟังหนักแน่นจริงจัง เช่น อารมณ์รัก อารมณ์โศกให้ฟังซาบซึ้งประทับใจหรือเป็นการใช้ถ้อยคำเกินจริงโดยที่ผู้กล่าวและผู้ฟังต่างก็รู้ว่าเป็นเพียงการสร้างสำนวนโวหารมิใช่เป็นการกล่าวเท็จหรือต้องการสร้างสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ให้เป็นไปได้ขึ้นมา

เรียมทนทุกข์แต่เช้า ถึงเยน
มาสู่สุขคืนเข็ญ หม่นไหม้
ชายใดจากสมรเปน ทุกข์เท่า เรียมเลย
จากคู่วันเดียวได้ ทุกข์ปี้มปานปี

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.204)

ในการศึกษาการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ พบว่า กวีทรงใช้บุคลาธิษฐาน* ในการเปรียบเทียบสิ่งต่างๆ ให้มีอาการอย่างใดอย่างหนึ่งได้เหมือนคน เช่น สมมุติให้วัน เทพเจ้าในแต่ละวัน ปี สถานที่ ต้นไม้ นก ทำกิริยาเหมือนคน ดังตัวอย่าง

กวีสมมุติให้วันและเทพเจ้าในแต่ละวันทำกิริยาซ่อนนางไว้ หรือพานางไป เช่น

วันอาทิตย์นิทร์นอนแนบ เคยอิงแอบแทบอกชาย
ทิพากรซ่อนนางสาย สุดสวาทนี้พี่ฤาไฉนฯ
อาทิตย์นิทร์แนบน้อง โฉมฉาย
อิงแอบแทบทรวงชาย ริกรี้
ทิพากรซ่อนนางสาย **สมรมิ่ง**
แสนสุดสวาทพี่นี้ แนบเนื้อชมโฉมฯ

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.259)

กวีสมมุติให้ปีทำกิริยาเหมือนคน

ปีมะเมียเสียเมียรัก พี่รักน้องจักษุเทียม
กรรมใดไล่ทันเรียม **หรือปีมาพานางเหิรฯ**

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.268)

กวีสมมุติให้สถานที่มีความรู้สึกเหมือนคน

พระบาทนรนาถเจ้า กรุงไกร
เสด็จพยุหบาตรไป เถื่อนถ้อง
ธารโศกช่วยโศกใจ **จักขาด**
ด้วยพี่ไกลพักตรน้อง **ขุ่นคล้ำอกกรมฯ**

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.268)

---

* **บุคลาธิษฐาน** (personification) หมายถึง การนำสิ่งที่ไม่มีชีวิตหรืออาการนามมากล่าวให้เหมือนกับเป็นสิ่งมีชีวิต หรือมีคุณสมบัติ หรือมีความรู้สึกอย่างมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้สึกประทับใจ อารมณ์สะเทือนใจ หรือให้ภาพที่งดงามเป็นภาษากวี มากกว่าการใช้ภาษาอย่างตรงไปตรงมา

กวีสมมุติให้ต้นไม้ทำกิริยาเหมือนคน

กล้ำพ้อจำเพาะนัก ไม่รังรักคิดรักอร
สีเสียดเสียดนางนอน **หว้าวานว่าให้นางคืน**

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.275)

กวีสมมุติให้นกทำกิริยาเหมือนคน

นกอุกใครอุกนัก มาลอบลักอรรคชายา
นกกระเวนวานกระเวนหา วานนกออกออกชื่อเร็วฯ

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.283)

ในการศึกษาการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ พบว่ากวีทรงใช้สัทพจน์* ในการเลียนเสียงสิ่งต่างๆ เช่น สัตว์ ลม เครื่องดนตรี ดังตัวอย่าง

เลียนเสียงสัตว์

นกกระเรียนเวียนลงหนอง ตรอมเที่ยวย่อง**ร้องแกร๋แกร๋**
ริมทุ่งกระทุงลอยแล เดียรดาษแลแหล่เหลือหลายฯ

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง น.222)

เลียนเสียงเครื่องดนตรี

เครื่องสูงเพราเพริศพราย ชมชุมสายซ้ายขวาเคียง
ธงไชยธงฉานเรียง **ปี่กลองชนะตะเต่องครึมฯ**
กลองทองตีครุ่มครื้น เดิรเรียง
ว่า**ตะเติงเติง**เสียง ครุ่มครื้น
เสียงปี่รี่เรื่อยเพียง กระเวก
แตร้นแตร่นแตรฝรั่งขึ้น **หวู่หวู้เสียงสังข์**

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง น.209)

ในการศึกษาการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ พบว่า กวีทรงใช้ปฏิปุจฉา** ในการคร่ำครวญแสดงความรู้สึกห่วงใยนางที่รัก ดังตัวอย่าง

---

* สัทพจน์ (onomatopoeia) หมายถึง การเลียนเสียงธรรมชาติ เพื่อให้เกิดมโนภาพ เกิดความไพเราะน่าฟังยิ่งขึ้น

** ปฏิปุจฉา (rhetorical question) หมายถึง การพูดในรูปของการตั้งคำถามโดยไม่ต้องการคำตอบ เพราะรู้คำตอบอยู่แล้ว หรือไม่ได้ตั้งใจจะได้คำตอบแต่เป็นการใช้รูปประโยคเพื่อเน้นความรู้สึกเศร้าโศก การตัดพ้อ หรือการครวญคร่ำรำพันให้ชัดเจนยิ่งกว่าตั้งประโยคบอกเล่าธรรมดา

ปีมะโรงชื่อนาคราช	สายสุดสวาทคลาศไกลตา
เร่งคิดอนิจจา	**โอ้น้องรักจักเป็นไฉนฯ**

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.266)

ในการศึกษาการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ พบว่ากวีทรงใช้การกล่าวอ้างอิงหรือเท้าความ* อ้างถึงการการแบ่งยุคอายุของโลกตามคติพราหมณ์ ได้แก่ กฤตยุค ไตรดายุค ทวาปรยุค และกลียุค การอ้างถึงวรรณคดีสันสกฤตเรื่องรามเกียรติ์ อนิรุทธ การอ้างถึงภูเขาสัตตบริภัณฑ์ในวรรณคดีเรื่องไตรภูมิพระร่วง ดังตัวอย่าง

ไตรดายุคพระรามา	จากสีดาอ่าโฉมสมร
พระผลาญยักษ์มารมรณ์	ได้สีดาอ่าองค์คืนฯ
... ทวาบรยุคพระอนิรุทธ	จากนงนุชนางอุษา
สองคร่ำร่ำโศกา	นานมาไซ้ได้นางคืน

(กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.285)

จากการศึกษาการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทั้ง 7 แบบ พบว่าสิ่งที่กวีนิยมนำมาใช้เปรียบมีทั้งธรรมชาติ เช่น พืช สัตว์ (ตามสภาพที่เกิดขึ้นจริง) และสัตว์ในวรรณคดี วัฒนธรรม เช่น ข้าวของเครื่องใช้ วรรณคดี ศาสนาและความเชื่อ เป็นต้น

ส่วนการศึกษาเปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ กับวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้น พบว่ากลุ่มของภาพพจน์ที่กวีทั้งสองสมัยกล่าวถึงมี 2 ลักษณะ คือ

1. กวียังคงสืบทอดขนบนิยมการใช้ภาพพจน์ตามขนบนิยมเดิม
2. กวีมีแนวคิดคตินิยมและมีพัฒนาการในการใช้ภาพพจน์แตกต่างจากขนบนิยมเดิม

ในการศึกษาการใช้ภาพพจน์อุปมาและอุปลักษณ์ของกวีทั้งสองสมัย กวีเปรียบเทียบสิ่งต่างๆ ดังนี้

การกล่าวชมความงามของบุคคลในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ กวียังคงสืบทอดคตินิยมกล่าวชมความงามของนางโดยภาพรวมว่างามเหมือนนางฟ้า และภาพวาด ส่วนการกล่าวชมความงามของส่วนต่างๆ ของร่างกายของกวีทั้งสองสมัย มีทั้งเหมือนและแตกต่างกัน การเปรียบเทียบที่เหมือนกันมีผมงามเหมือนนิล คิ้วเหมือนเกาทัณฑ์ จมูกเหมือนขอกามเทพ แก้มเหมือนมะปราง หูเหมือนกลีบบัว ถันเหมือนดอกบัว แขนเหมือนงวงช้างฯลฯ การเปรียบเทียบบางส่วนที่แตกต่างกันของกวีทั้งสองสมัย ดังตัวอย่าง

---

* การกล่าวอ้างอิงหรือเท้าความ (allusion) หมายถึงการอ้างอิงถึงบุคคล เหตุการณ์ สถานที่จาก วรรณคดีเรื่องต่างๆ รวมทั้งข้อความจากวรรณคดีเรื่องนั้นๆ

	วรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้น	พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์
คิ้ว	จงมีเนตรเพราพรรณ **คิ้วคืออัญชัน พรายเพริศนั้น** (มหาชาติคำหลวง น.39)	**ชมขนงก่งเกาทัณฑ์** ดำเป็นมันกันเฉิดปลาย (กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.246)
ดวงตา	**ตาดุจตามฤคดำปลอด เมื่อน้อยคลอดปูนปีหนึ่งน้นน** (มหาชาติคำหลวง น.39)	ชมน้องสองไนยนา แลมาชายละลายอารมณ์ (กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.247)
ริมฝีปาก	อนนกอปด้วย**พระโอฐแดงฉรร ดูดุจพรรณลูกไทรใยตำลึงสุกเข้ม** (มหาชาติคำหลวง น.271)	โอฐงามยามยิ้มแย้ม (กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.247)
ผิว	ครั้นถ้วนทศมาศสิบเดือนก็เคลื่อนคลาศ จากพระมาตโครธร บวรจากรรภ์พระมาดา ชายมานาย จนฺทนจุณฺเณน ก็มีพระกายา ประดับประดาไปดังลูบไล้ ลาทาด้วยจุณแก่นจันทน์ (มหาชาติคำหลวง น.47)	ทองแท่งแกล้งขัดกลาง ทาผิวเนื้อเยื่อใยนวล การเกดเพศผิวเนื้อ ดูเหลืองเรื่อเยื่อใยนวล (กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก น.274)

การกล่าวชมความงามของส่วนต่างๆ ของร่างกายในวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้น กวีมักจะกล่าวชมความงามของผม คิ้ว ดวงตา ริมฝีปาก ผิว ใบหน้า ถัน สะโพก และเท้า ซึ่งเป็นการกล่าวชมแบบแยกส่วน แต่ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์นั้นทรงกล่าวชมความงามของนางตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า และยังกล่าวชมความงามของขนตา ฟัน นิ้ว และผิวพรรณว่างามเหมือนดอกการะเกด นับเป็นส่วนที่เพิ่มเติมและพัฒนาไปจากการกล่าวชมความงามของนางในวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้น

การกล่าวถึงอารมณ์ กวีทั้งสองสมัยกล่าวเปรียบเทียบอารมณ์ ความรู้สึกซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นนามธรรมมาแสดงออกให้ผู้อ่านเข้าใจด้วยการใช้ความเปรียบในลักษณะของรูปธรรม หรือทางกายภาพเหมือนกัน เช่น ทุกข์ใจเหมือนมีของมีคม ศร หรือหนามมาเสียบอก เป็นต้น ถ้าเป็นอารมณ์รักในวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้นมักยกเอาคุณสมบัติของน้ำทิพย์มาเทียบ เพื่อแสดงให้เห็นว่าความรักนั้นมีความสุข สดชื่นมาก แต่ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงใช้กวีโวหารว่ารักเท่าดวงใจรักเท่าชีวิต

การกล่าวชมธรรมชาติ กวีทั้งสองสมัยเปรียบเทียบธรรมชาติในทำนองนิราศ กล่าวคือนิยมกล่าวชมต้นไม้ ดอกไม้ เป็นสื่อในการพรรณนาถึงนางที่รัก

การกล่าวถึงกิริยาอาการ กวีทั้งสองสมัยกล่าวเปรียบเทียบในทำนองเดียวกัน เช่น เปรียบท่าทางการเดินของตัวละครฝ่ายชายว่างดงามเหมือนท่าทางการเดินของราชสีห์

การกล่าวถึงสถานภาพหรือบทบาทของตัวละคร กวีทั้งสองสมัยกล่าวเปรียบเทียบบุคคลสำคัญอยู่ท่ามกลางบริวารและมีความงดงามมักจะเปรียบเทียบว่า งามเหมือนพระจันทร์มีหมู่ดาวล้อมรอบ และเปรียบเทียบแสดงนัยยะของบุคคลสำคัญกับดวงดาว เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ ฯลฯ ลักษณะการเปรียบเทียบที่แตกต่างและเพิ่มเติมไปจากการใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้น กล่าวคือ ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ทรงกล่าวเปรียบเทียบผู้ที่ต่ำต้อยกับกระต่าย ผู้สูงศักดิ์กับพระจันทร์ เปรียบผู้ต่ำต้อยกับกา และผู้สูงส่งกับหงส์ เป็นต้น

การกล่าวถึงเสียง กวีทั้งสองสมัยกล่าวเปรียบเทียบน้ำเสียงของผู้มีอำนาจ เช่น พระมหากษัตริย์ พระพุทธเจ้าว่ามีพระสุรเสียงเหมือนพระพรหม และยังนิยมเปรียบเทียบน้ำเสียงที่ไพเราะกับคุณสมบัติพิเศษของน้ำทิพย์

การกล่าวถึงสี กวีทั้งสองสมัยนิยมเปรียบเทียบสีกับแร่ธาตุต่างๆ เช่น ในวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้น กวีเปรียบสีแดงกับแสงดาวโรหิณี ปัทมราค สีขาวกับสังข์ ผลึกมณี และมุกดา สีเหลืองกับทอง สีเขียวกับมรกต ส่วนในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ กวีทรงเปรียบเทียบสีขาวกับแสงหิรัญ เพชร ลักษณะการเปรียบเทียบเรื่องสีที่เหมือนกันของกวีทั้งสองสมัยคือ สีเหลืองกับทอง และสีเขียวกับมรกต ฯลฯ

ในการศึกษาการใช้ภาพพจน์อติพจน์ของกวีทั้งสองสมัย กวีเปรียบเทียบสิ่งต่างๆ ดังนี้

ความงาม กวีทั้งสองสมัยมักกล่าวเปรียบเทียบความงามของนางว่างามที่สุดในโลกไม่มีผู้ใดเทียบเท่า งามจนไม่สามารถหาความงามอื่นในสามโลกมาเปรียบได้

อารมณ์ กวีทั้งสองสมัยแสดงภาพความรู้สึกทางกายภาพ ซึ่งในวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้นเปรียบเทียบในลักษณะของปริมาณว่า ทุกข์เท่าฟ้า ภูเขา ภูเขาทับอก ร่างกายต้องทุกข์ทรมานอกแตกอกไหม้ ส่วนในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงกล่าวเปรียบเทียบความทุกข์ใจว่าเหมือนมีไฟสุม หรือในแผ่นดินในสามภพไม่มีใครทุกข์เท่าได้เลย

อย่างไรก็ตาม กวีทั้งสองสมัยมักกล่าวแสดงอารมณ์ทุกข์ใจว่าเหมือนอกจะแตก ไฟสุมอก ไฟไหม้อก ฯลฯ

ในการศึกษาการใช้ภาพพจน์บุคลาธิษฐานของกวีทั้งสองสมัย กวีเปรียบเทียบสิ่งต่างๆ ดังนี้

ในวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้น กวีนิยมสมมุติให้นก ต้นไม้ ลม แผ่นดิน แม่น้ำ ภูเขา ท้องฟ้า ป่า และเมือง ทำกิริยาเหมือนคน ส่วนพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์พระองค์ทรงสมมุติให้สถานที่ เทพเจ้า วัน ปี นก ต้นไม้ ทำกิริยาเหมือนคน อาจกล่าวได้ว่า นกและต้นไม้ เป็นสิ่งมีชีวิตที่กวีทั้งสองสมัยนิยมสมมุติให้ทำกิริยาเหมือนคนมากกว่าสิ่งอื่น

ในการศึกษาการใช้ภาพพจน์การกล่าวอ้างอิงหรือเท้าความ กวีเปรียบเทียบสิ่งต่างๆ ดังนี้

ในวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้น กวีกล่าวถึงนิทานชาดกในพกชาดก วรรณคดีเรื่องมหาภารตะ รามเกียรติ์ ส่วนพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ กวีทรงกล่าวถึงยุคต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ คือ กฤตยุค ไตรดายุค ทวาบรยุค และกลียุค และอ้างถึงวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ และอนิรุทธ์คำฉันท์ กล่าวได้ว่ากวีทั้งสองสมัยนิยมกล่าวอ้างถึงเรื่องราวและวรรณคดีของอินเดียโดยเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์

การศึกษาการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ผู้วิจัยยังได้ศึกษาเปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์ (เฉพาะอุปมาและอุปลักษณ์) ในวรรณคดีคำหลวงทั้งสองสมัย กล่าวคือ เปรียบเทียบการใช้ภาพพจน์ในมหาชาติคำหลวงสมัยอยุธยาตอนต้น กับวรรณคดีคำหลวงสมัยอยุธยาตอนปลายเรื่องนันโทปนันทสูตรคำหลวง และพระมาลัยคำหลวง พบว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงใช้ถ้อยคำความเปรียบได้อย่างลึกซึ้ง ไม่ด้อยไปกว่าวรรณคดีคำหลวงสมัยอยุธยาตอนต้นเรื่องมหาชาติคำหลวง แม้ว่าเนื้อเรื่องจะไม่เอื้ออำนวยให้มีบทพรรณนาครวญคร่ำรำพันให้อารมณ์ความรู้สึกโศกเศร้าสะเทือนใจ แต่การใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีคำหลวงทั้งสองสมัยก็มีความงดงาม ก่อให้เกิดจินตภาพและคมคายไปด้วยสำนวนเปรียบเทียบอันไพเราะ

บทสรุป

การศึกษาการใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าธรรมธิเบศร์ ทำให้เห็นพระอัจฉริยภาพทางด้านอักษรศาสตร์ รวมถึงความรอบรู้ทางด้านวิทยาการต่างๆ ของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นทางด้านวรรณคดี ด้านธรรมชาติวิทยา และสัตววิทยา เป็นต้น อีกทั้งการสืบสานและพัฒนาการในการใช้ภาพพจน์ โดยเฉพาะการกล่าวชมความงามของนาง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ทรงกล่าวชมความงามของนางตามคตินิยมของพระองค์เองอันพิเศษและแตกต่างจากขนบนิยมเดิม อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่าสิ่งที่กวีนิยมนำมาเปรียบเทียบเพื่อแสดงให้เห็นความงามของส่วนต่างๆ ของร่างกายทั้งในวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้น และพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากคตินิยมของอินเดีย เช่น การเปรียบจมูกเหมือนขอกามเทพ หูเหมือนกลีบบัว แขนเหมือนงวงช้าง เป็นต้น

ส่วนการศึกษาการใช้ภาพพจน์ในเรื่องอารมณ์ กิริยาอาการ บทบาทและสถานภาพของตัวละคร เสียง สี และอื่นๆ ทำให้เห็นลักษณะการใช้ภาพพจน์ของกวีว่ากวียังคงสืบทอดคตินิยมการใช้ภาพพจน์ ในกาลก่อนมาผสมผสานกับแนวคิดของพระองค์ได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้แนวคิดในการเปรียบเทียบของกวีทั้งสองสมัยยังคงมีแนวคิดที่คล้ายคลึงกันในการเลือกสิ่งที่นำมาเปรียบ ได้แก่ ธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นพืช แร่ธาตุ ดวงดาว สัตว์และอวัยวะต่างๆของสัตว์ที่งดงาม วัฒนธรรม เช่น เครื่องใช้ วรรณคดี ฯลฯ สวรรค์และสรรพสิ่งๆ บนสวรรค์ เช่น เทพเจ้า ต้นไม้สวรรค์ น้ำอมฤต เป็นต้น

การใช้ภาพพจน์ในพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ยังสะท้อนให้เห็นคุณค่าทางด้านต่างๆ เช่น ความรู้ทางธรรมชาติวิทยาของสัตว์ และพืชพันธุ์ไม้ต่างๆ ความรู้พื้นฐานทางวรรณคดี การชมความงามของสตรี รวมทั้ง

ความรู้ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น ด้านการแต่งกาย การไว้ทรงผม การใช้เครื่องสำอางของผู้หญิงสมัยอยุธยา เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยขอเสนอแนะให้มีการค้นคว้าพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ในด้านต่างๆ ให้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นอีก เช่น ด้านธรรมชาติวิทยา สังคมวิทยา ภาษาในวรรณคดีคำหลวง เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์วิจารณ์ต่อไป

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 10 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 2 ทีฆนิกาย มหาวรรค*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2525.

เจือ สตะเวทิน. *ตำรับวรรณคดี*. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, 2522.

ซ่อนกลิ่น พิเศษสกลกิจ. "เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ : กวีนักอักษรศาสตร์." *ภาษาและหนังสือ* ปีที่ 18 : 2 (มกราคม.-มีนาคม. 2529) : 100.

ญาดา อรุณเวช. "ความเปรียบในบทละครพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2" วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

ดารุณี บูรณวัฒน์. "อุปมาในบทละครสันสกฤต ตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ 4 ถึง 12." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

ตรีศิลป์ บุญขจร. "สมุทรโฆษคำฉันท์เหนือกว่าอนิรุทธคำฉันท์" ใน*วิวัฒนาการของวรรณกรรมไทย* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสยาม, 2517.

ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. *วรรณกรรมศาสนา*. ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518.

ธรรมปรีชา (แก้ว), พระยา. *ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา ฉบับที่ 2 เล่ม 1*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2520

นิตยา แก้วคัลณา. "การใช้ภาพพจน์ในวรรณคดีร้อยกรองสมัยอยุธยาตอนต้น." วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2539.

เปลื้อง ณ นคร. *ประวัติวรรณคดีสำหรับนักศึกษา*. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2513.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. *พระเป็นเจ้าของพราหมณ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2503.

_____. *บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์*. กรุงเทพฯ : ครุสภา, 2516.

ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.252*. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2525.

ลิไทย, พระญา. *ไตรภูมิพระร่วง*. นนทบุรี : เจริญอักษรการพิมพ์, 2515.

วินิตา ดีถียนต์. "ภาษาภาพในวรรณคดี." ในวรรณคดีวิจารณ์ นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.

ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. "กินนร." *ความรู้คือประทีป* ปีที่ 21, ฉบับที่ 4 (ตุลาคม.- ธันวาคม. 2523) : 20.

_____. "พระอินทร์." *ความรู้คือประทีป* ปีที่ 21, ฉบับที่ 4 (ตุลาคม.-ธันวาคม 2523) : 20.

ศิลปากร, กรม. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. *วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 3*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2531.

สุภร บุนนาค และสุริยา รัตนกุล. *สุนทรียภาพจากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์*. กรุงเทพฯ : เจริญรัตน์การพิมพ์, 2517.

สมพร สิงห์โต. *ความสัมพันธ์ระหว่างรามายณะของวาลมิกิและรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ 1*. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2520.

สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตสถาน เล่ม 8. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2510-2511.

เสฐียรโกเศศ. *การศึกษาวรรณคดีแง่วรรณศิลป์*. กรุงเทพฯ : คุรุสภา, 2533.

_____. *สารานุกรมของเสฐียรโกเศศ*. กรุงเทพฯ : บรรณาคาร, 2516.

เสนีย์ วิลาวรรณ. *วรรณคดีไทย*. พระนคร : วัฒนพานิช, 2503.

อุดม รุ่งเรืองศรี. *เทวดาพุทธ*. ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2533.